

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม อำเภอเมืองจังหวัดลำพูน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึงแนวคิด ที่เกี่ยวกับงานวิจัย งานเขียนที่ผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายได้คิดค้นและเรียบเรียงไว้ และความรู้พื้นฐานที่สำคัญที่จะเป็นประโยชน์ต่อกระบวนการดำเนินงานวิจัยและการตอบคำถามงานวิจัยเพื่อให้สามารถอภิปรายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดจากการศึกษาได้ชัดเจน และเกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

- 2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้
- 2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและภาวะผู้นำ
- 2.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับเครือข่าย
- 2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้

2.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.3 กรอบแนวคิดการวิจัย

2.1 แนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ (Learning Processes)

การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นกระบวนการศึกษาตลอดชีวิต ที่มีจุดเริ่มต้นจากการได้รับการอบรมสั่งสอนในครอบครัว ชุมชน จากการได้รับฟังเรื่องเล่าสืบต่อกันมา กฎข้อห้าม ประเพณี วัฒนธรรมของสังคม ความคิดเห็นของกลุ่มบุคคลต่างๆ และการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมของสังคมการสนทนาระหว่างกลุ่มเพื่อนฝูง และจากการทำงาน

จากแนวคิดของฟิลิปป์ คูมส์ (อ้างถึงในอุ๋นตา นพคุณ, 2528:10-12) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ไม่ว่าที่ไหนเมื่อไหร่หรือด้วยวิธีการใด เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่สืบเนื่องติดต่อกันตลอดชีวิตตั้งแต่วัยทารกถึงวัยชรา โดยอาศัยวิธีการและแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ กัน

โดยทั่วไปแล้วมนุษย์มีแหล่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้จำแนกได้เป็น 3 แหล่ง คือ

1) การศึกษาแบบธรรมชาติวิสัย เป็นการเรียนรู้เป็นธรรมชาติที่สุดเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบสัญชาตญาณ หมายถึง กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่บุคคลได้รับสะสม ความรู้ ทักษะ เจตคติ ความเข้าใจจากประสบการณ์ในชีวิตประจำวันและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ครอบครัว การทำงาน การเล่น การศึกษาแบบนี้ไม่มีการจัดระบบและไม่มีแบบแผนตายตัว

2) การศึกษาในระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่มีสถาบันการศึกษารับผิดชอบจัดระบบการศึกษาโดยตรง เช่น โรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย เป็นการเรียนรู้โดยจัดระบบการแบ่งของอายุนักเรียน กำหนดพื้นฐานความรู้จากการจัดชั้นตอน เป็นระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา มีการได้วุฒิบัตร ประกาศนียบัตร ปริญญาแก่ผู้สำเร็จ การวัดและประเมินผล ผู้ที่ถูกคัดเลือกให้ผ่านจะทำให้ผ่านจะเป็นระบบมีมาตรฐานเดียวกัน

3) การศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การศึกษาที่จัดขึ้นโดยสถาบันและหน่วยงานต่างๆ ในสังคมนอกเหนือไปจากสถาบันการศึกษา เป็นกิจกรรมที่จัดนอกระบบโรงเรียนอาจดำเนินการโดยแยกเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของกิจกรรมใหญ่ ๆ ของสถาบันหรือหน่วยงานที่จัดกิจกรรมนั้นๆ ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการและความสนใจทางการศึกษาของผู้เรียน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้ของการดำรงชีวิต โดยมีเป้าหมายเพื่อการดำรงอยู่ของชีวิต ซึ่ง ประเวศ(2542:31) ก็ได้กล่าวไว้เช่นเดียวกันว่ากระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ การเรียนรู้เพื่อตัวเอง เรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งใกล้และไกล และเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งที่เกี่ยวข้องกันและกันเพื่อการดำรงชีวิต โดยธรรมชาติของมนุษย์โดยทั่วไป มักเรียนรู้เมื่ออยู่ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์โดยจะมีกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนี้ ก็ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของมนุษย์เอง ถ้าเคยมีประสบการณ์ในการเรียนรู้เรื่องนั้นมาก่อน ก็จะทำให้มีความสามารถในการตีความและการปรับตัวให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตได้ดีขึ้น ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้มีความสัมพันธ์กับผลการวิเคราะห์และประมวลลักษณะกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลที่มีลักษณะเป็นกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นตามธรรมชาติของมนุษย์ ซึ่ง เอกวิทย์ (2540 : 45-49) กล่าวไว้ดังนี้

1) การลองผิดลองถูก โดยในอดีตมนุษย์เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตและรักษาเผ่าพันธุ์ของตนเองให้อยู่รอดด้วยการลองผิดลองถูกในการหาอาหาร ต่อสู้กับภัยธรรมชาติ รักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วยจากประสบการณ์ดังกล่าวมนุษย์ก็จะสะสมความรู้ความเข้าใจของตนไว้ แล้วถ่ายทอดส่งต่อให้แก่ลูกหลานเผ่าพันธุ์อื่นๆ เข้าก็กลายเป็น จารีต ธรรมเนียม หรือข้อห้ามใน “วัฒนธรรม” ของเผ่าพันธุ์นั้นๆ และเมื่อระยะเวลาผ่านไปมนุษย์อาจลืมเหตุผลที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติ มนุษย์รู้แต่

ว่าในสังคมของตนต้องประพฤติปฏิบัติเช่นนั้นจึงจะอยู่รอดปลอดภัยหรือสามารถแก้ไข/ป้องกันปัญหาได้ซึ่งความรู้และประสบการณ์ของมนุษย์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บางครั้งความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ได้รับการทดสอบอยู่ตลอดเวลาในการดำเนินชีวิตจริง บางครั้งความรู้และประสบการณ์เหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้ได้หรือใช้แล้วไม่ประสบผลสำเร็จมนุษย์ต้องใช้ปัญญามองหาวิธีหรืออาจนำความรู้เดิมมาประยุกต์ใหม่ เมื่อคิดหาวิธีได้แล้วมนุษย์ก็นำมาใช้แก้ปัญหา ถ้าแก้ปัญหาได้สำเร็จมนุษย์ก็จะจดจำความคิดและวิธีปฏิบัตินั้นไว้ ถ้าล้มเหลวก็จะจดจำไว้เป็นข้อห้าม ด้วยการสั่งสมประสบการณ์ดังกล่าว มนุษย์จึงสะสมความรู้และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตได้มากขึ้น

2) การลงมือปฏิบัติจริงเป็นการปฏิบัติจริงในสถานการณ์จริง แล้วถ่ายทอดไปยังรุ่นลูกหลานแบบค่อยเป็นค่อยไปจนกลายมาเป็นแบบธรรมเนียมหรือวิธีปฏิบัติในชีวิต

3) การสาธิตวิธีการเป็นการสั่งสอนด้วยการบอกเล่า ในรูปของเพลงกล่อมเด็ก คำพังเพย สุภาษิต และการสร้างองค์ความรู้ไว้เป็นลายลักษณ์ ซึ่งโดยทั่วไปแล้วการถ่ายทอดภูมิปัญญาของชาวบ้านกระทำด้วยการสาธิตวิธีการ และการสอนด้วยวาจา ในกรณีที่เป็นศิลป/วิทยาการระดับที่มีความซับซ้อนลึกซึ้งจึงจะใช้วิธีลายลักษณ์ในรูปของตำรา เช่น ตำรายา ตำราปลูกบ้านตำราโหราศาสตร์ หรือผูกเป็นวรรณกรรม คำสอนภาษิต คู่มือ แผนที่ ตำนานนิทาน เป็นต้น

4) พิธีกรรม เป็นการเรียนรู้ในเชิงจิตวิทยา ที่มีอำนาจโน้มน้าวให้คนที่มีส่วนร่วมรับเอา คุณภาพและแบบอย่างพฤติกรรมที่ต้องการเน้นเข้าไปในตนเอง เป็นการตอกย้ำความเชื่อและกรอบศีลธรรมจรรยาของกลุ่มคนตลอดจนแนวปฏิบัติ และความคาดหวัง โดยไม่ต้องใช้การจำแนกแจกแจงเหตุผล แต่ใช้ศรัทธาความขลัง และความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เป็นการสร้างกระแสความเชื่อ และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยจะเน้นผลที่เกิดต่อสำนึกของผู้มีส่วนร่วมเป็นสำคัญ

5) ศาสนา ทั้งในด้านหลักธรรมคำสอน และการปฏิบัติ ตลอดจนพิธีกรรม และกิจกรรมต่างๆ ทางสังคมของชุมชนในเชิงการเรียนรู้ ล้วนมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญาที่เป็นอุดมการณ์แห่งชีวิต ให้อยู่ในกรอบและบรรทัดฐานของความประพฤติให้มีความมั่นคง อบอุนทางจิตใจ เป็นที่ยึดเหนี่ยวแก่คน สถาบันศาสนาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของคนที่อยู่ร่วมกันเป็นหมู่เหล่า นอกจากนี้ศาสนา ยังเป็นหลักในการหล่อหลอมบ่มเพาะทั้งความประพฤติ สติปัญญาและอุดมการณ์แห่งชีวิต

6) การแลกเปลี่ยนความรู้ประสบการณ์ ระหว่างกลุ่มคนที่แตกต่างกันทั้งในทางชาติพันธุ์ การตั้งถิ่นฐาน รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนกับคนต่างวัฒนธรรม ทำให้กระบวนการเรียนรู้ขยายตัวมีความคิดใหม่ และวิธีการใหม่เข้ามาทั้งในลักษณะของการกลมกลืน หรือขัดแย้ง แต่ก็ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทั้งในด้านสาระ รูปแบบและวิธีการ นอกจากนั้นกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมยังมีพลวัตส่วนหนึ่งไปกับกระแสเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารอันทันสมัย ส่วนหนึ่งไปกับโลก

กายภาพหรือธรรมชาติแวดล้อม และอีกส่วนหนึ่งมุ่งมั่นไปทางจิตวิญญาณขณะเดียวกันก็มีการกระจายเครือข่ายและการขยายตัวของการเรียนรู้อย่างกว้างขวางและหลากหลายรูปแบบ

7) การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งทางสิ่งแวดล้อม ทางเศรษฐกิจ และทางสังคม ได้มีการพยายามเลือกเฟ้นเอาความเชื่อและธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดกันมาในสังคมประเพณีมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมใหม่ โดยให้ตรงกับฐานความเชื่อเดิม และสามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาในบริบทใหม่ได้ระดับหนึ่ง การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาในสังคม

8) ครูพักลักจำ เป็นกระบวนการเรียนรู้วิถีที่มีมาแต่เดิม และน่าจะยังมีอยู่ตลอดไป วิธีการครูพักลักจำเป็นเป็นการเรียนรู้ในทำนองแอบเรียน แอบเอาอย่าง แอบลองทำดู ตามแบบอย่าง ที่เฝ้าสังเกตอยู่เงียบๆ แล้วรับเอามาเป็นวิธีการของตนเมื่อสามารถทำได้จริง

ผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับการศึกษาการค้นคว้าหาความรู้และระบบการถ่ายทอดความรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ในชุมชนชนบทไทย โดย ปฐม(2535) ที่พบว่ากระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ในชุมชนชนบทไทย สามารถจำแนกออกได้เป็น 5 รูปแบบที่สำคัญ คือ

- 1) การสืบทอดความรู้ในลักษณะอาชีพของหมู่บ้าน
- 2) การสืบทอดอาชีพหรือความถนัดเฉพาะอย่างภายในครอบครัว สืบทอดในตระกูล
- 3) การเรียนรู้จากผู้รู้ในลักษณะของการไปอยู่ฝึกงาน ไปอยู่อาศัยหรือบวชเรียนในวัดหรืออาจเป็นการเรียนโดยจ่ายค่าเรียน เป็นการทำงานระบบกลุ่ม หรืออาจมีเจ้าหน้าที่ภายนอกมาจัดสอนให้

- 4) การฝึกฝนด้วยตนเองเกิดจากความรู้สึกรักชอบในสิ่งนั้นตั้งแต่เด็ก การได้เห็นตัวอย่างแล้วทำตาม และการมีผู้ชี้แนะในขั้นต้น

- 5) เกิดขึ้นจากความบังเอิญ เช่น การฝัน หรือมีอำนาจลึกลับมาเข้าสิง ทำให้มีความสามารถรักษาโรคบางอย่าง และทำนายทายทักสิ่งต่างๆ ได้

ส่วน อุทัย และอรศรี (2540) กล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาของชุมชนเกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถามการทดลองทำการเลียนแบบ การแลกเปลี่ยน ฯลฯ กระบวนการเรียนรู้ที่หลากหลายรูปแบบนี้ส่งเสริมให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ เพราะมีความยืดหยุ่นเหมาะสมกับเนื้อหาที่ไม่เหมือนกัน ความสามารถความถนัดที่ไม่เท่ากันของผู้เรียนและผู้สอนแต่ละคน กระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตนี้มีผลให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้ เนื่องจากมีประสิทธิภาพในการถ่ายทอด ค่านิยมแบบแผนของวิถีชีวิตบุคคลและชุมชนไปสู่รุ่นต่อไปได้ อีกทั้งยังพัฒนาศักยภาพในการดำรงชีวิตการทำมาหากิน การแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เรียน

ด้วย สอดคล้องกับของ ทิศนา (2545) โดยกล่าวว่า กระบวนการเรียนรู้เป็นการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอนหรือการใช้วิธีการต่างๆ ที่ช่วยให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ ซึ่งวิธีเรียนรู้ที่ใช้ที่พอมองเห็นได้ง่ายจากประสบการณ์ ได้แก่ วิธีการฟัง การอ่าน การตอบโต้กับผู้อื่น การถาม การซัก การเขียน การสังเกต การจดจำ การเลียนแบบ การดูตัวอย่าง การลงมือทำ การคิด (คิดเปรียบเทียบ คิดวิเคราะห์ คิดไตร่ตรอง) การลงมือทำ ฯลฯ ซึ่งเป็นกระบวนการย่อย ๆ ที่มนุษย์ใช้ในการเรียนรู้ และวิธีเรียนรู้ที่ซับซ้อนมากขึ้นเช่น กระบวนการทำงานของสมอง กระบวนการคิด การเกิดเจตคติ ค่านิยม ฯลฯ เป็นต้น

นอกจากนี้ พรพิไล เลิศวิชา(2532) ได้ให้แนวคิดว่าการเรียนรู้ของประชาชนในชนบท เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต และการเรียนรู้ การปฏิบัติ เนื้อหา และกระบวนการเรียนรู้ เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเหมาะสมกับท้องถิ่น ช่วยให้ผู้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือภูมิปัญญาชาวบ้าน การปฏิบัติตามแบบผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบทชุมชน วัฒนธรรมที่แท้จริง กระบวนการนี้ ได้ถูกปรับตามสภาพการณ์สังคมที่เปลี่ยนไป ดังที่ นันทวดี (2542) กล่าวว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มนุษย์เปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความรู้ ทักษะ ความเชื่อ เจตคติ ให้สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ หรือจะเป็นไปในอนาคตเพื่อให้บรรลุผลสำเร็จ โดยเฉพาะในโลกปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสูงมาก ไม่ว่าจะเป็นสภาพสังคม เทคโนโลยี องค์ความรู้ เศรษฐกิจ การเมือง และการเปลี่ยนแปลง พฤติกรรมที่เกิดขึ้น ย่อมแสดงว่าได้มีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นระหว่างการเปลี่ยนแปลงนั้นจึงเรียกว่า "กระบวนการเรียนรู้" ดังที่กล่าวว่าไม่มีใครเรียนจบ มนุษย์จึงต้องมีการติดตามข่าวสาร ทางวิทยุ หนังสือพิมพ์ โทรทัศน์ โทรศัพท์ เอกสาร วารสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ จึงกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ขึ้นได้หลายวิธี

ประเวศ (2542) กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ว่ามี 10 ขั้นตอน ดังนี้

1. การสังเกต ให้สังเกตในสิ่งที่เห็น หรือสิ่งแวดลอม เช่น ไปดูนก ผีเสื้อ หรือแม้แต่ในการทำงาน ถ้าใครสังเกตมากก็จะเกิดปัญญามาก
2. การบันทึก คนไทยเป็นชาติพูด ไม่ชอบบันทึกสิ่งที่ได้พบเห็น แม้แต่ทางการแพทย์อาการคนไข้จำเป็นต้องบันทึกให้ละเอียด แต่บางครั้งหยิบมาคมีแต่ชื่อ คราวที่แล้วให้หยาอะไรก็นึกไม่ออก เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก็เช่นกัน ไม่รู้บันทึกไว้หรือเปล่า ดังนั้นต้องฝึกการบันทึกเราจะฉลาดขึ้น
3. การนำเสนอ เมื่อเรียนรู้อะไรมา ต้องฝึกการนำเสนอให้เพื่อนหรือครูได้รู้
4. การฟัง รู้จักฟังคนอื่นจะทำให้ฉลาดขึ้น ฟังมากก็ฉลาดมากโบราณเรียกว่าพหูสูตร

5. ปูจณา-วิชันนา เพื่อให้เกิดความชัดเจนแจ่มแจ้ง ต้องมีการถาม-ตอบ ถ้าฟังครูโดยไม่ถาม-ตอบ ก็ไม่แจ่มแจ้ง
6. การตั้งสมมติฐานและตั้งคำถาม ต้องฝึกให้นักเรียนได้ตั้งคำถาม ซึ่งคำถามมาตรฐาน 4 อย่าง ได้แก่ สิ่งนี้คืออะไร เกิดจากอะไร อะไรมีประโยชน์สำหรับเรื่องอะไร ทำอย่างไรจะสำเร็จ ประโยชน์อันนี้
7. การค้นหาคำตอบ ให้เด็กหาคำตอบ เด็กจะสนุกไปค้นหาคำตอบทางอินเทอร์เน็ต ในหนังสือบางครั้งหาไม่เจอเพราะคำตอบจะอยู่ในปากของคนเฒ่าคนแก่ เรียกว่า "มุขปาถะ"ซึ่งมีประสบการณ์มาก แต่ถูกลืม หากให้เด็กไปถามก็จะเกิดความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลด้วย
8. การวิจัย เป็นการสร้างความรู้เป็นวิถีชีวิต การที่ไม่เรียนรู้วิจัย ทำให้เสียหายทางเศรษฐกิจ หรือทางการแพทย์ปีละไม่น้อยกว่าแสนล้านบาท
9. การเชื่อมโยงให้เกิดปัญญา เมื่อเรียนรู้อะไรมาต้องเชื่อมโยงสิ่งต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เห็นความจริงทั้งหมดรวมทั้งเห็นตัวเองด้วย
10. การเขียน นอกจากการถามแล้ว-ตอบแล้ว การเขียนจะพัฒนาปัญญาได้ดี เพราะการเขียนคือการใช้พลังสมองในการคิด เรียบเรียงถ้อยคำให้เป็นเรื่องราว เกิดความชัดเจน ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกัน

สิลาภรณ์ (2539) ได้อธิบายถึงลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนไว้ดังนี้

1. เป็นกระบวนการกลุ่ม ที่เกิดจากสมาชิกของครอบครัวและชุมชนได้ร่วมกันพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิพากษ์ วิจารณ์ ตั้งคำถาม หาคำตอบหาแนวทางอื่นๆในการพึ่งพาตนเอง และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง กระบวนการที่สมาชิกของชุมชนได้มาร่วมกันคิดและทำงานร่วมกัน เท่ากับเป็นการยอมรับความเท่าเทียมกันของสมาชิกที่มาร่วมเรียนรู้ด้วยกัน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดพลังของสติปัญญาที่ได้จากการระดมสมอง ได้มีประสบการณ์ของการทดลองในการพึ่งพาตนเองและการพัฒนาชุมชนร่วมกัน
2. เป็นการเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนเป็นเรื่องของความพยายามที่จะแก้ไขปัญหาในชีวิตจริง พลวัตของการเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ปัญหา สาเหตุของปัญหา และหาแนวทางแก้ไขเมื่อได้แนวทางแก้ไขแล้ว สมาชิกก็มักกลับไปลงมือปฏิบัติ ซึ่งเป็นการกระทำของบุคคลหรือของกลุ่มก็ได้ แล้วแต่ว่ากรณีปัญหานั้นเป็นเรื่องที่ต้องการพลังกลุ่มหรือไม่ เมื่อมีการทดลองตามแนวทางที่ตกลงกันไว้ในกลุ่มแล้วได้ผลเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรคอะไรเกิดขึ้นก็นำกลับมาทบทวนวิเคราะห์ร่วมกับกลุ่มเพื่อ

หาแนวทางแก้ไขต่อไปอีก กระบวนการคิด-ทำ-ทบทวนวิเคราะห์-ทำ จึงหมุนวนไป และส่งผลต่อการยกระดับสติปัญญาของสมาชิกในกลุ่มและชุมชน

3. การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และเป็นการเรียนรู้ที่พยายามจะแก้ปัญหที่เกิดขึ้นจริงๆ การเรียนรู้ของชุมชนจึงไม่ได้หมายความว่าเพียงการยกระดับสติปัญญาของคนในชุมชนแต่ยังหมายถึงการช่วยกันแก้ปัญหของตนเองได้ อันเป็นผลที่คนในชุมชนเห็นเป็นรูปธรรม เมื่อชุมชนสามารถช่วยกันแก้ปัญหของตนเองได้ ความมั่นใจในศักยภาพของตนเองก็จะสูงขึ้น และกล้าที่จะริเริ่มคิดค้นและหาทางเรียนรู้เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาชุมชนของตนเอง

4. การเรียนรู้และการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย เครือข่ายเป็นลักษณะความสัมพันธ์แนบแน่นกว่าแนวคิด ความเชื่อมโยงระหว่างคนที่เข้ามาสัมพันธ์เป็นเครือข่ายนี้คือการเรียนรู้จากประสบการณ์ของกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและ/หรือระหว่างกันตามความสมัครใจ มีการช่วยเหลือกัน มีการติดต่อสื่อสารถึงกันสม่ำเสมอแต่ไม่มีการบังคับบัญชาสั่งการ ไม่มีโครงสร้างอำนาจ เครือข่ายจึงมีลักษณะค่อนข้างหลวม จุติรวมของคนหรือชุมชนที่เข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายมักจะได้แก่ การมีแนวคิดคล้ายคลึงกัน มีความสนใจหรือทำงานในเรื่องประเภทเดียวกัน

จากแนวคิดดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ เกิดขึ้นกับมนุษย์ตลอดชีวิต เป็นกระบวนการอันมีรากฐานอยู่ที่ประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับวิถีชีวิต เกิดขึ้นด้วยวิธีการหลายแบบ ทั้งการสอน การสังเกต การอ่าน การฟัง การถาม การทดลองทำ การเลียนแบบ การแลกเปลี่ยน ฯลฯ โดยลักษณะสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนคือเป็นกระบวนการกลุ่ม การเรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติจริง การเรียนรู้จากปัญหาในชีวิตจริง และการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย กระบวนการเรียนรู้นี้เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพเยาวชนให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ตามสภาพการณ์สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ถูกปรับตามความเหมาะสมของแต่ละท้องถิ่น และเป็นปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

2.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและภาวะผู้นำ

สุนันทา (2531) ได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของคนในชุมชนว่า การรวมกลุ่มของคนในชุมชนประกอบด้วยกลุ่มที่เป็นทางการและกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ กลุ่มที่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นกลุ่มที่มีโครงสร้างที่แน่นอน มีกฎเกณฑ์ มีการกำหนดตำแหน่งหน้าที่รับผิดชอบที่แน่นอน และกลุ่มที่ไม่เป็นทางการเป็นกลุ่มที่เกิดจากความไม่ตั้งใจในการจัดตั้ง หากแต่เกิดจากธรรมชาติของมนุษย์ที่มีความต้องการมีเพื่อน มีสมาคม มีความ

สนใจ มีการกำหนดบทบาทและปทัสถานขึ้นมาเอง ปรับเปลี่ยนยืดหยุ่นได้ตามความเหมาะสมและขึ้นอยู่กับกลุ่ม

สำหรับลักษณะของการเกิดกลุ่มและการขยายตัวของเยาวชนในการทำกิจกรรมของจังหวัด น่านพอจะกล่าวได้ดังนี้ (ฝ่ายงานเยาวชนมูลนิธิรักษ์เมืองน่าน, 2541)

1. เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ ซึ่งเกิดจากความสนใจของเยาวชนในการทำกิจกรรมที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อชุมชน โดยการเข้าร่วมกลุ่มกันทำกิจกรรมที่สนใจนำไปสู่การพูดคุยปรึกษาหารือ ตลอดจนขอคำแนะนำจากผู้ใหญ่ในชุมชนที่นำไปสู่การปฏิบัติอย่างจริงจังต่อไป

2. เกิดจากการจุดประกายทางความคิดด้วยคำแนะนำต่างๆ จากเจ้าหน้าที่ในพื้นที่ ครู พระสงฆ์ ตลอดจนการพูดคุยพบปะ แลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานและเข้าร่วมกิจกรรมระหว่างกลุ่มเยาวชนด้วยกัน การได้รับข้อมูลข่าวสารจากภายนอก และการได้เห็นตัวอย่างการทำกิจกรรมที่เป็นแบบอย่าง วัชธรรมที่ชัดเจนจากกลุ่มต่างๆ เหล่านี้

นอกจากนี้ได้มีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงกระบวนการเกิดกลุ่มในแนวทางเดียวกันที่สรุปเป็นหลักการ ลำดับขั้นของการเกิดกลุ่มได้ดังนี้ (อึ้งใน ปาวิชาติ วัลย์เสถียร, 2543)

- **ขั้นก่อตัวของกลุ่ม** ที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจนกระทั่งกลายเป็นการกระตุนใจสำนึก ให้ตระหนักถึงสิ่งที่เผชิญอยู่ เกิดแกนนำในการประสานความสนใจร่วมในการรวมกลุ่ม

- **ขั้นดำเนินการเคลื่อนไหว** หรือการรวมตัวกัน โดยการจัดตั้งกลุ่ม หลังจากที่พูดคุยตกลงกัน จึงต้องมีการวางแผนงาน วางกฎระเบียบ และวางแนวทางในการทำงานของกลุ่ม

- **ขั้นการเจริญเติบโตและขั้นการขยายกิจกรรมของกลุ่ม** ระดมทรัพยากรจากภายใน และภายนอกชุมชน ใช้กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกันในการสร้างเครือข่ายของกลุ่ม

ซึ่งลีลาภรณ์ (2539) ก็กล่าวถึงกลุ่มว่าเป็นกระบวนการที่มีพลวัต ซึ่งสามารถวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือความเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่มารวมตัวกันว่ามีลักษณะอย่างไร โดยการรวมตัวจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์กิจกรรมและการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่ม หรือจัดการกลุ่มหรือองค์กรนั้นๆ ด้วย

สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ทำให้บุคคลมารวมตัวกัน เกิดเป็นกลุ่ม องค์กรขึ้นเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆ ภายใต้วัตถุประสงค์ที่วางไว้นั้น เกิดได้ทั้งอย่างเป็นทางการเป็นกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมาเพื่อดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะและไม่เป็นทางการ คือเกิดจากความไม่ตั้งใจในการจัดตั้ง โดยจุดเริ่ม

ของกลุ่มอาจเกิดจากความสนใจของสมาชิกเอง หรือเกิดการกระตุ้นจากคนภายนอกก็ได้ แล้ว กระบวนการกลุ่มนี้เองก็มีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต

พนม (2529) ได้ให้ความหมายของ ผู้นำ เป็นผู้ที่มีอิทธิพลต่อความคิดของคนส่วนมากใน ชุมชน เมื่อพูดอะไรคนส่วนมากมักจะเชื่อ หรือคล้อยตามเมื่อเขาพูดหรือแสดงความ คิดเห็นเป็น ผู้นำที่ไม่ได้รับการแต่งตั้งแต่มีคนเคารพนับถือเชื่อฟัง ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีในชุมชน ของตนเป็นคนที่มีความตั้งใจผลักดันอยู่เบื้องหลัง

ภาวะผู้นำ (Leadership) คือกระบวนการที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือมากกว่า พยายามใช้ อิทธิพลของตนหรือกลุ่มตน กระตุ้น ชี้นำ ผลักดัน ให้บุคคลอื่น หรือกลุ่ม บุคคลอื่น มีความเต็มใจ และกระตือรือร้นในการทำสิ่งต่าง ๆ ตามต้องการ โดยมีความสำเร็จของกลุ่ม หรือองค์การเป็น เป้าหมาย (www.rin.ac.th ,2547)

กลุ่มผู้นำ คือกลไกหรือกระบวนการในการนำชุมชนไปตามค่านิยมและความต้องการของชุมชน รวมทั้งแก้ไขและคลี่คลายปัญหาหรือวิกฤตการณ์ในชุมชน โดยอาศัยภูมิปัญญาของท้องถิ่น ชุมชนที่ เข้มแข็งจะต้องมีกลุ่มผู้นำที่มีอิสระในการตัดสินใจมีค่านิยมตามที่ชุมชนยึดถือและมีทักษะในการ จัดการ ในชุมชนไทยโครงสร้างทางสังคมแบบแนวราบ ทำให้กลุ่มผู้นำเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และมีความหลากหลายไปตามกิจกรรม แม้จะมีความสามารถและทักษะที่แตกต่างกัน แต่จะต้องมี คุณสมบัติพื้นฐานตามค่านิยมของชุมชน คือ มีคุณธรรม อาทิ มีความเสียสละ อดทน ซื่อสัตย์ เมตตา กรุณา ฯลฯ (อุทัย และอรศรี, 2540)

2.1.3 แนวคิด ทฤษฎี เรื่องเครือข่าย

อกิน (2546 : 109-110) ได้ให้ความหมายของแนวคิดเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม ว่า สังคมมีลักษณะเป็นเครือข่ายคล้ายใยแมงมุม บุคคลคือจุดเส้นใยของเครือข่ายมาพบกัน คือ บุคคล หนึ่งย่อมสัมพันธ์กับคนอื่นจำนวนมากในหลายรูปลักษณะและสถานการณ์ ข้อสันนิษฐานเบื้องต้น ข้อหนึ่ง คือ บุคคลที่มีเส้นใยความสัมพันธ์กว้างของทั้งในและนอกหมู่บ้านย่อมมีความสำคัญใน สังคมและการเปลี่ยนแปลงในหมู่บ้านมากกว่าคนอื่นๆ ที่มีเส้นสายความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับคน อื่นๆ จำนวนน้อย บุคคลที่เป็นจุดรวมของสายสัมพันธ์จำนวนมากนี้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นจุดรวม (Nodes) ของความสัมพันธ์ในท้องที่หรือชุมชนนั้นได้

ชาติชาย (2543 : 214-217) กล่าวว่า โดยทั่วไปแล้วเครือข่ายความร่วมมือที่เข้มแข็ง สมาชิก ของเครือข่ายจะมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน เพราะเครือข่ายความร่วมมือเป็นการ แบ่งปันความรู้ ข้อมูลข่าวสาร กำลังทั้งทางกาย ทางใจและความคิด ถือว่าเป็นวิธีการที่มี

ประสิทธิภาพในการฝึกกำลังกันเพื่อสนับสนุนส่งเสริมการพัฒนาตนเองของชุมชนชนบท เนื่องจากเครือข่ายก่อให้เกิดพื้นที่สำหรับการเรียนรู้ร่วมกัน และการริเริ่มงานใหม่ พัฒนานโยบาย และจิตสำนึกร่วมกันระหว่างองค์กรสมาชิกของเครือข่าย เครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กร หน่วยงานต่างๆ ในงานพัฒนาชุมชนอาจมีลักษณะเป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้และอาจมี รูปแบบหรือแบบแผนที่คงทนถาวรหรือไม่ก็ได้

การเกิดขึ้นของเครือข่าย สมพันธ์ และคณะ (2537 : 78-81) อ้างใน อากาพันธ์ (2543 : 23-24) กล่าวว่า การเกิดขึ้นของเครือข่าย อาจเกิดขึ้นได้ใน 2 แบบ คือ

1. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ เครือข่ายที่เป็นสายใยของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในอดีตนั้นเกิดขึ้น โดยธรรมชาติ ด้วยเหตุปัจจัย 3 ประการ คือ

- 1) ปัจจัยทางเครือญาติ การเป็นญาติกันระหว่างชาวบ้านก็ซึ่งทำให้มีการเยี่ยมชม ไปมาหาสู่กัน แลกเปลี่ยนสิ่งของกัน
- 2) ปัจจัยทางความเชื่อ การที่คนเรามีความเชื่ออย่างเดียวกัน หรือ เป็นครูเป็นศิษย์กัน เช่น เครือข่ายของหมอฟีฟ้ากับคนป่วย
- 3) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ เช่น เคยติดต่อแลกเปลี่ยนสิ่งของผลผลิตกันเสมอๆ

2. เครือข่ายที่เกิดขึ้นโดยการจัดตั้ง การเกิดขึ้นของเครือข่ายที่เกิดขึ้นจากการจัดตั้ง อาจเกิดขึ้นจากความพร้อมและความต้องการของผู้นำและเครือข่ายเอง ในบางกรณีเกิดจากความพร้อมของผู้นำและเครือข่ายประสานกับการหนุนช่วยจากองค์กรภายนอกชุมชน

นอกจากนี้ ปรีชา และชื่น (2537 : 89-91) อ้างใน ปารีชาติ (2542 : 273-274) จากการศึกษา เครือข่ายผู้นำชาวบ้าน ยังสามารถจำแนกประเภทของเครือข่ายออกเป็น 3 ลักษณะ ได้แก่

1. เครือข่ายความคิด เป็นเครือข่ายที่เน้นการทำงานด้านความคิด ความรู้ เทคนิคต่างๆ เป็นแหล่งที่ผู้นำได้มีโอกาสเผยแพร่แนวความคิดของตนและได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกัน ทำให้เกิดความคิดที่ชัดเจนขึ้น มักเป็นเครือข่ายของกลุ่มที่อยู่บนสถานภาพที่คล้ายคลึงกัน แต่อยู่ต่างถิ่นกันรวมตัวกันสร้างเครือข่ายเพื่อให้มีเวทีในการแลกเปลี่ยนประสบการณ์

2. เครือข่ายกิจกรรม เป็นเครือข่ายที่เน้นการช่วยเหลือ ร่วมมือกันในการทำกิจกรรม ส่วนมากมักเป็นเครือข่ายภายในชุมชนที่สมาชิกเครือข่ายอาจเป็นเครือญาติกัน หรือมีสายสัมพันธ์ เป็นครูและศิษย์กัน หรืออาจร่วมอยู่ในกลุ่มกิจกรรมเดียวกัน สมาชิกเครือข่ายจะคอยช่วยเหลือหรือ ร่วมมือกัน ยังผลให้งานพัฒนาของผู้นำประสบความสำเร็จ และอาจขยายสู่การทำกิจกรรมร่วมกัน และการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างหมู่บ้านได้

3. เครือข่ายสนับสนุนทุน กิจกรรมพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน นอกจากจะมีความคิดในการวิเคราะห์หาทางออกในการแก้ปัญหา มีการทำกิจกรรมการแก้ปัญหาแล้ว สิ่งหนึ่งที่มีความจำเป็นมากคือ ทุน ที่มาของทุนอาจมาจากการระดมทุนภายในหมู่บ้านโดยการระดมหุ้นจากสมาชิก เช่นกองทุนร้านค้า กลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารข้าว หรืออาจเป็นทุนที่มาจากภายนอก

ความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้าน สมพันธ์ และคณะ (2537) อ้างใน ปาริชาติ (2542) ได้อธิบายถึงการพิจารณาความเข้มแข็งของเครือข่ายชาวบ้านใน 2 ลักษณะ คือ

1. เครือข่ายภายในชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ 3 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ผลของกิจกรรม และความเข้มแข็งขององค์กรผู้นำชาวบ้าน
2. เครือข่ายภายนอกชุมชน มีข้อพิจารณาอยู่ที่การเชื่อมโยงงานของท้องถิ่นกับกระบวนการเรียนรู้ของคนภายนอกชุมชน

กาญจนา (2540) ได้ให้แนวคิดการจัดการ และการพัฒนาเครือข่ายว่าเป็นการขยายขอบเขตของความสัมพันธ์ ซึ่งต่างช่วยหนุนซึ่งกันและกัน การขยายตัวออกไปนั้นมีข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ เมื่อจำนวนคนเพิ่มมากขึ้นกิจกรรมต่างๆ ก็มากขึ้น และจะต้องจัดการบริหารเพิ่มขึ้นด้วย ดังนั้นการขยายเครือข่ายจึงต้องคำนึงถึงขนาดที่พอเหมาะด้วย ซึ่งได้มีการศึกษาตัวอย่างองค์กรชุมชนต่างๆ ได้ขยายออกเป็นเครือข่ายต่างๆ และพบว่าในแต่ละขั้นนั้นจะต้องมีการแบ่งขอบเขตความรับผิดชอบในการทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่เช่นนั้นจะทำให้มีปัญหาเรื่องการจัดการทรัพยากร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลและเวลา ในส่วนของเงื่อนไขและปัจจัยที่ควรพิจารณาในการส่งเสริมการรวมกลุ่มและเครือข่าย รวมถึงการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มและเครือข่าย

2.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาการเรียนรู้

สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ (2544) ได้กล่าวถึงหลักการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้ การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานพัฒนาแบบมีส่วนร่วม และมีเป้าหมายสอดคล้องกัน กล่าวคือ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม มีเป้าหมายที่การเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลในด้านจิตสำนึกอุดมการณ์ทัศนคติ ความตระหนัก ความรู้ และทักษะ ซึ่งเชื่อว่าจะนำไปสู่การรวมพลังศักยภาพ เป็นกลุ่ม เป็นขบวนการในระดับต่างๆ จากชุมชนสู่เครือข่ายประชาชนที่เข้มแข็งต่อไป คุณค่าของกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นสิ่งสำคัญในกระบวนการทำงานพัฒนา อาจกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือการทำงานของนักพัฒนา ในการดึงศักยภาพของชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่างๆ อย่างเท่าเทียมกัน

ในขณะที่ ชาติชาย(2533)ได้แบ่งแนวทางการพัฒนาการเรียนรู้ออกเป็น 2 ระดับคือ

1) การพัฒนาคนในระดับปัจเจกชน หมายถึงการให้การศึกษแก่ประชาชนเพื่อให้มีความรอบรู้และทักษะในการใช้เหตุผลตัดสินใจในการดำรงชีวิต มีความเชื่อและค่านิยมที่ยึดถือความเป็นไทย และการประหยัดเป็นพื้นฐาน ซึ่งรวมถึงการพัฒนาจิตสำนึกและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อปรับตัวให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในและนอกชุมชน และในขณะเดียวกันก็สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพได้อย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรม และศักยภาพทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและการบริหารของชุมชน

2) การพัฒนาคนในระดับกลุ่ม หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขและเปิดโอกาสทางการเมืองการบริหาร ให้

นอกจากแนวคิดที่กล่าวมาแล้วยังมีปัจจัยสำคัญในการสนับสนุนการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ให้เกิดอย่างมีประสิทธิภาพ และเหมาะสมนั้นควรมีลักษณะดังนี้(www.thailearn.net, 2547)

1) กระบวนการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดี ถ้าผู้เรียนมีโอกาสคิด ทำ สร้างสรรค์ โดยที่ครูช่วยจัดบรรยากาศการเรียนรู้ จัดสื่อ และสรุปสาระการเรียนรู้ร่วมกัน

2) คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความสามารถทางสติปัญญา อารมณ์ สังคม ความพร้อมของร่างกาย และจิตใจ และสร้างโอกาสให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยวิธีการที่หลากหลายและต่อเนื่อง

3) สาระการเรียนรู้มีความสมดุลเหมาะสมกับวัย ความถนัด ความสนใจของผู้เรียนและความคาดหวังของสังคม ทั้งนี้ผลการเรียนรู้จากสาระและกระบวนการ จะต้องทำให้ผู้เรียนมีความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดี และมีความสุขในการเรียน

4) แหล่งเรียนรู้มีหลากหลายและเพียงพอที่จะให้ผู้เรียนได้ใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัด ความสนใจ

5) ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับครู และระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน มีลักษณะเป็นกัลยาณมิตรที่ช่วยเหลือเกื้อกูล ห่วงใย มีกิจกรรมร่วมกันในกระบวนการเรียนรู้ คือ แลกเปลี่ยนความรู้ ถักทอความคิด พิชิตปัญหาาร่วมกัน

6) ศิษย์มีความศรัทธาต่อครูผู้สอน สาระที่เรียนรวมทั้งกระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ผู้เรียนใฝ่รู้ มีใจรักที่จะเรียนรู้ ทั้งนี้ครูต้องมีความเชื่อว่าศิษย์ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้ และมีวิธีการเรียนรู้ที่แตกต่างกัน

7) สาระและกระบวนการเรียนรู้เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้เรียน จนผู้เรียนสามารถนำผลจากการเรียนรู้ ไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริง

8) กระบวนการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายอื่นๆ เช่น ชุมชน ครอบครัว องค์กรต่างๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และร่วมมือกันให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับประโยชน์จากการเรียนรู้สูงสุด

นอกจากนี้ ปารีชาติ และคณะ(2542) ได้รวบรวมเทคนิควิธีการ และกระบวนการในการเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยแบ่งแยกออกเป็น 12 วิธีการ คือ

1) จำแนกตามกลุ่มเป้าหมายและระดับของงาน

1.1) ระดับบุคคล ได้แก่ การสังเกต การบันทึกข้อความ การถ่ายภาพ / วีดีโอ การนำเสนอต่อที่ประชุม การฝึกตอบ-ถาม โดยใช้เหตุผลมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ การค้นหาคำตอบจากหนังสือ การพูดคุย การฝึกเขียนเรียบเรียงทางวิชาการ

1.2) ระดับกลุ่ม ได้แก่ การประชุม การอภิปรายกลุ่ม การสาธิต การจัดนิทรรศการ การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

1.3) ระดับชุมชน ได้แก่ การรณรงค์ด้วยสื่อและการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชน การฝึกงาน การจัดห้องสมุดและศูนย์ข้อมูล การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การสัมมนา การสาธิต การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การจัดเวทีเพื่อการรณรงค์

1.4) ระดับเครือข่าย ได้แก่ การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การประชุมสัมมนา การประสานงานกับหน่วยงานราชการ

1.5) การจัดการศึกษาสำหรับเด็ก ได้แก่ การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ

2) จำแนกตามลักษณะการให้ความรู้

2.1) การให้การศึกษาทางตรง ได้แก่ การเยี่ยมบ้าน การประชุม การสาธิต การจัดทัศนศึกษา

2.2) การให้การศึกษาทางอ้อม ได้แก่ การจัดนิทรรศการ การให้การศึกษาผ่านผู้นำ การใช้โสตทัศนอุปกรณ์ การจัดห้องสมุดชุมชน ศูนย์ข้อมูลชุมชน

3) เทคนิคการประชุมอย่างมีส่วนร่วม เป็นการให้เวทีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กับบุคคลอื่น โดยเรียนรู้ที่จะใช้เหตุผลของการตัดสินใจร่วมกัน มีขั้นตอนดังนี้

3.1) การรวบรวมสถานการณ์ หรือสภาพปัญหาของชุมชน โดยวิธีการวาดแผนภูมิความคิด

3.2) การจัดลำดับความสำคัญของปัญหา และแนวทางการแก้ไข โดยการแสดงความคิดเห็นด้วยการเขียนหรือการพูดคุย

3.3) การสรุปแนวทางในการแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันในการพัฒนาชุมชน

4) เทคนิคการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมด้วยกระบวนการกลุ่ม ได้แก่

4.1) กระบวนการกลุ่มเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ สร้างสรรค์ความรู้โดยกลุ่ม ทุกคนต้องเรียนรู้จากกลุ่มให้มากที่สุด ซึ่งอาจจัดกิจกรรมของกระบวนการกลุ่ม เพื่อเป็นการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เช่น เกม บทบาทสมมุติ การอภิปรายกลุ่ม

4.2) การเรียนรู้แบบร่วมแรงร่วมใจ มีการจัดกลุ่มแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและแบ่งปันทรัพยากรการเรียนรู้ รวมทั้งเป็นกำลังใจให้แก่กันและกัน และต้องมีความรับผิดชอบร่วมกัน เช่น การร่วมกันคิด

4.3) การเรียนรู้แบบสร้างสรรค์ความรู้ เป็นวิธีการเรียนรู้ที่ต้องแสวงหาความรู้และสร้างความรู้ความเข้าใจด้วยตนเอง ความแข็งแกร่ง ความเจริญงอกงาม ในความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อผู้เรียนได้มีโอกาสเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนอื่น ๆ หรือได้พบสิ่งใหม่ๆ แล้วนำความรู้มาเชื่อมโยงกับบริบทที่เกิดขึ้น

5) การเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน มีวิธีการถ่ายทอดที่หลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่

5.1) การถ่ายทอดแบบไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การบอกเล่าโดยตรง การบอกเล่าโดยผ่านพิธีกรรม การบันเทิง

5.2) การถ่ายทอดเป็นลายลักษณ์อักษร

5.3) การถ่ายทอดแบบผ่านสื่อมวลชน

6) การสร้างเวทีการเรียนรู้ของชุมชน จะอยู่ในรูปของเครือข่ายการเรียนรู้โดย

6.1) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และระหว่างชาวบ้าน

กับนักวิชาการ

6.2) การเก็บรวบรวมข้อมูลและการยกระดับข้อมูล

6.3) การเชื่อมประสานผู้นำในชุมชน

7) การเรียนรู้ชีวิต และจิตสำนึกเพื่อแก้ไขปัญหาอย่างถูกต้อง คือ

7.1) ต้องเรียนรู้สภาพชีวิตที่เป็นจริงของตนเอง

7.2) เน้นวิธีการแก้ปัญหาด้วยทัศนคติที่ว่าทุกปัญหามีทางแก้

7.3) การมีความคิดวิพากษ์วิจารณ์เพื่อที่จะได้คิดเป็น

8) การใช้สื่อเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ โดยบทบาทของสื่อจะต้องเป็นฝ่ายกระตุ้นจิตสำนึกให้ประชาชน มีความคิด และมีความสามารถในการตัดสินใจต่างๆ และสื่อจะต้อง

ปราศจากการครอบงำจากภายนอก นอกจากจะอยู่ในรูปของเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น โทรศัพท์
วิทยุ สไลด์ และสิ่งพิมพ์ แล้วยังมีสื่อพื้นบ้าน ซึ่งเป็นภาษาถิ่นและสามารถสื่อสารให้เข้าใจได้ง่ายใน
ท้องถิ่น เช่น เพลงพื้นบ้าน การละเล่น กีฬา ประเพณี และพิธีกรรม

9) การฝึกทักษะอาชีพ ในโรงเรียนฝึกอาชีพนอกจากจะสอนในเรื่องของการพัฒนาอาชีพ
แล้ว ยังเน้นให้ผู้เรียนได้พัฒนาการคิด ในทางการแก้ปัญหา ซึ่งทุกคนสามารถช่วยกันคิดช่วยกัน
แก้ปัญห โดยมีความรู้สึกสนิทชิดเชื้อกัน และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

10) เทคนิค A-I-C เป็นการระดมความคิดในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน ให้ความสำคัญต่อ
การระดมความคิด และการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน พื้นฐานของความเท่าเทียมกัน เป็น
กระบวนการที่นำเอาคนเป็นศูนย์กลาง เนื่องจากคนนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับทั้งหมดในชุมชน ร่วมกับ
วางแผนและทำเพื่อผลแห่งการพัฒนาชุมชนของตน

11) เทคนิคการแก้ปัญหาและพัฒนาตนเองด้วย “ระบบคู่สัญญา” ใช้ในการแก้ปัญหาและ
พัฒนาตนเอง โดยใช้วิธีการให้ผู้แก้ปัญหาคิดเป็น วางแผนในการแก้ไขปัญหาอย่างเป็นระเบียบและ
ชัดเจนขึ้น มีการควบคุมการแก้ปัญหาของตนเองภายใต้การรับรู้ของคู่สัญญา ซึ่งทำหน้าที่รับรู้และ
รับส่งเสริมพฤติกรรมแก้ปัญหาของผู้ปฏิบัติ ขั้นตอนหลักๆ มีดังนี้

- 11.1) การหาคู่สัญญา
- 11.2) การตั้งปณิธานและขอคำแนะนำจากคู่สัญญา
- 11.3) การวางแผนในการแก้ปัญหา
- 11.4) ทำสัญญากับคู่สัญญา
- 11.5) ลงมือปฏิบัติตามแผนและบันทึกผลส่งคู่สัญญา
- 11.6) ประเมินผลการปฏิบัติ และปรับปรุงแผนการปฏิบัติ

12) กระบวนการทำความกระจำค่านิยม ช่วยให้บุคคลเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะ
ตัดสินใจตั้งเป้าหมายและวางแผนในชีวิต ตลอดจนพัฒนาความคิดเพื่อการดำรงชีวิตในสังคมอย่างมี
ความหมาย กระจำค่านิยมจะทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในวิธีการสร้างค่านิยมของตนเอง
ภายใต้สถานการณ์ที่กำหนดไว้ ตลอดจนส่งเสริมที่จะนำค่านิยมอื่นๆของบุคคลอื่นมาเป็น
แหล่งข้อมูลดิบสำหรับตนเอง และสิ่งที่คาดหวังจากกระบวนการนี้คือ การเอื้ออำนวยที่จะสร้าง
ความสัมพันธ์ระหว่างความคิดกับการกระทำของบุคคลเข้าด้วยกัน

จะเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเทคนิควิธีการ
ที่มีความหลากหลาย เพื่อให้เข้ากับความแตกต่างกันไปตามบริบทของกลุ่มเอง ทางสังคมวัฒนธรรม
สภาพแวดล้อม และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในทุกๆด้านเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ

และมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการตัดสินใจเลือกใช้กิจกรรมใดเป็นกิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้แก่กลุ่มเยาวชน

2.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาของ อนุรักษ์ (2544) พบว่าการศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดเนื้อหาที่หลากหลายตลอดชีวิตที่เกิดได้โดยไม่จำกัดทั้งเวลา สถานที่ โดยพิจารณาได้เป็น การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย ในลักษณะขององค์รวมของการศึกษาต่อเนื่องได้ กลุ่มเป้าหมายเป็น ได้ทั้งปัจเจกชน กลุ่มคน มวลชน ชุมชน และสมาชิกองค์กรต่างๆ ในสังคมที่มีความหลากหลายทั้งความต้องการ วัฒนธรรม และวิธีการเรียนรู้

ชูเกียรติ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่องระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ พบว่าระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่สำคัญเริ่มถ่ายทอดกันในครอบครัว โดยสื่อที่มีอยู่ในชุมชน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีสอนปฏิบัติจริงไปพร้อมกัน ผู้สอนคือผู้ใหญ่ในครอบครัวที่มีความรู้ ประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ ผู้เรียนคือลูกหลานหรือญาติที่มีแรงจูงใจจากตัวอย่างความสำเร็จในอาชีพของคนในรุ่นก่อน การถ่ายทอดความรู้ในครอบครัวจะเกิดขึ้นตลอดเวลา ผู้เรียนเมื่อมีความชำนาญแล้วจะกลายเป็นผู้สอนคนรุ่นหลังๆต่อไป นอกเหนือจากระบบการถ่ายทอดความรู้จากบ้านคือ วัด โดยมีพระภิกษุที่มีความรู้และนับถือของคนในท้องถิ่นเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้เรียนได้แก่ ภิกษุ สามเณร หรือศิษย์วัดที่จะเรียนหนังสือ ระบบการเรียนรู้ในระยะต่อมาได้แก่ โรงเรียน ซึ่งในระยะแรกไม่ได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านมากนัก ต่อมามีการยกย่องผู้ที่มีความรู้ ด้านหนังสือ ประกอบกับการที่บ้านเมืองเจริญขึ้นจึงทำให้ทัศนคติเปลี่ยนแปลงไปมีความต้องการให้ลูกหลานได้เรียนรู้หนังสือและส่งลูกหลานเข้าโรงเรียน ทำให้ศูนย์กลางการเรียนรู้ในท้องถิ่น จากที่บ้านและวัดเป็นโรงเรียน ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและเสียงตามสายประจำหมู่บ้าน สื่อมวลชน ซึ่งปัจจุบันระบบการเรียนรู้ในท้องถิ่นยังหลงเหลืออยู่ไม่มากนัก แต่ก็ยังสามารถรื้อฟื้น เพื่อใช้ประโยชน์ในการวางแผนในการจัดการศึกษาให้เหมาะสมกับสภาพและวิถีชีวิตของประชาชนได้

นวพร (2545) ทำการวิจัยเรื่องรูปแบบการเรียนรู้ดั้งเดิมของชุมชน พบว่าเป็นการเรียนรู้ที่ได้รับโดยการสืบทอดจากครอบครัวและชุมชน ในรูปแบบของการสอน การอบรม การสั่งสอนและการดูตัวอย่างกล่าวตักเตือน นอกจากนี้แล้ว การเรียนรู้ยังเกิดจากการทำงาน และการร่วมกิจกรรมของชุมชนในรูปแบบต่างๆ เช่น การร่วมกลุ่มกิจกรรมที่แลกเปลี่ยนแรงงานกัน และกลุ่มกิจกรรมตามประเพณี เช่นงานบุญวันพระ หรืองานประเพณีอื่น การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปโดยความสมัครใจ และทำกิจกรรมตามบทบาทหน้าที่ของตนเองโดยไม่มีใครบังคับ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน สำหรับเงื่อนไขการเรียนรู้แบบดั้งเดิมได้แก่ ความจำเป็นของบุคคลในสังคมที่ต้อง

เรียนรู้ การประกอบอาชีพ การอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคม ได้แก่ การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในเรื่องต่างๆ เช่น การช่วยเหลือด้านแรงงาน การทำกิจกรรมทางประเพณี ความเชื่อ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ต้องเอื้ออาทร ช่วยเหลือกัน

เกสร (2539) ซึ่งทำการวิจัยบทบาทของสถาบันครอบครัวในการถ่ายทอดความรู้ อันเนื่องมาจากอิทธิพลของนิคมอุตสาหกรรม ได้กล่าวว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันที่มีความสำคัญที่สุดของคนเราและเป็นสถาบันแรกที่มีบทบาทการถ่ายทอดความรู้แก่สมาชิกของครอบครัว ตั้งแต่อดีตสังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม สถาบันครอบครัวจึงมีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้ แก่สมาชิกของครอบครัวสูงมาก แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง มีการพัฒนาประเทศเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม มีการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค จึงส่งผลให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทการถ่ายทอดความรู้ในสถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวมีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้ แก่สมาชิกของครอบครัว ซึ่งมีองค์ประกอบของการถ่ายทอดความรู้ที่ประกอบด้วย ผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้ เนื้อหา เป้าหมาย กระบวนการ วิธีการเรียน วิธีการสอนและสื่อต่างๆ ที่ใช้ในการถ่ายทอดความรู้ในด้านระบบการผลิต วัฒนธรรม การจัดการทรัพยากร การถ่ายทอดความรู้ด้านอาชีพ จากการศึกษาพบว่า ด้านการเกษตร ได้แก่ การทำนา ทำไร่ ทำสวน การเพาะปลูกพืชต่าง ๆ นั้น สถาบันครอบครัวมีบทบาทการถ่ายทอดความรู้ให้กับคนในครอบครัวสูงมาก ซึ่งผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ได้แก่ พ่อแม่ ผู้รับการถ่ายทอดความรู้คือ ลูกๆ วิธีการถ่ายทอดใช้วิธีการบอกกล่าว(อธิบาย) สอนแนะนำให้ดูเป็นตัวอย่าง (การสาธิต) และการฝึกทำตาม (การฝึกปฏิบัติ) สื่อที่ใช้ในการสอนคืออุปกรณ์ของจริงที่ใช้ในการทำงาน

สุรินทร์ (2546) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการจักสานของชุมชนในบริเวณลุ่มน้ำแม่แจ่ม พบว่าผู้คนในชุมชนมีการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสานกันมาก ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจากความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสานในชุมชนมีการปฏิบัติกันมานาน โดยปัจจัยทำให้ชาวบ้านมีการเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสาน ซึ่งเหตุผลจำเป็นในการดำรงชีวิต ความเชื่อที่มีต่อการจักสาน และการจักสานเป็นทรัพย์ทางปัญญาที่บรรพบุรุษถ่ายทอดให้มา การเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสาน มีแบบการเรียนรู้และการถ่ายทอดอยู่ 5 แบบ คือ การเรียนรู้จากครอบครัว การเรียนรู้ด้วยตัวเอง การเรียนรู้จากญาติพี่น้อง การเรียนรู้จากเพื่อนบ้านการเรียนรู้จากกลุ่มจักสานในชุมชน จากรูปแบบการเรียนรู้ที่หลากหลายทำให้ชาวบ้านมีพื้นฐานการจักสานที่ดี การเรียนรู้และการถ่ายทอดด้านภูมิปัญญาด้านการจักสานในชุมชนเป็นการเรียนรู้และการถ่ายทอดที่มีแบบอย่างสามารถนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การเรียนรู้การจักสานจะใช้กระบวนการ 4 อย่าง คือ

ฉันทะ ความพอใจในงานที่ทำ วิริยะ ความขยันอดทนต่องานที่ทำ จิตตะ มีจิตตั้งมั่นในงานที่ทำ วิมังสา มีความคิดพิจารณาในงานที่ทำ ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ อิทธิบาท 4 ส่วนการถ่ายทอดการเรียนรู้จะใช้วิธีการโดยใช้ความเมตตาในการถ่ายทอดใช้การสอดแทรก คุณธรรม จริยธรรมในขณะที่ซักถาม และถ่ายทอดโดยให้ผู้เรียนตระหนักภูมิปัญญาการจักสานของตนเองจากกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดด้านการจักสานในชุมชนทำให้ผู้คนในชุมชนได้ ปฏิบัติการจักสานสืบต่อกันมา การเรียนรู้และการถ่ายทอดการจักสานสามารถสร้างเศรษฐกิจ ให้กับชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถจัดเคลานิสัยของผู้เรียนให้เป็นคนดีของชุมชนและสังคมอีกด้วย

บารเมศ (<http://www.vijai.org>, 2546) ได้ศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเยาวชน เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของ อบต. องค์กรในชุมชนและหน่วยงานของรัฐ ผ่านการเรียนรู้ปัญหาของ ชุมชน จุดเริ่มต้นสู่การทำกิจกรรมกลุ่มของเยาวชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นพบว่า การ พัฒนาการเรียนรู้ของเยาวชน เพื่อเพิ่มการมีส่วนร่วมของ อบต. และองค์กรในชุมชนนั้น ทำให้เห็น พัฒนาการของการมีส่วนร่วมในชุมชน เริ่มจากการนำกระบวนการวิจัยไปใช้ในการเรียนการสอน ของของครู โดยการให้นักเรียน ได้เรียนรู้ วิเคราะห์ปัญหาของท้องถิ่น เป็นจุดเริ่มต้นของการคิด โครงการฝึกฝนอาชีพเกษตรของกลุ่มเยาวชนโรงเรียนบ้านศรีสุพรรณ ภาพการทำกิจกรรมกลุ่มของ เยาวชนที่จริงจังปรากฏต่อสายตาของผู้ปกครอง ผู้นำหมู่บ้าน อบต.และหน่วยงานรัฐ เช่น สำนักงาน ส่งเสริมการเกษตร กรมการพัฒนาชุมชน เป็นต้น เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านเวที ระหว่าง เยาวชนกับผู้ใหญ่ในชุมชน ก่อให้เกิดการสนับสนุนกลุ่มเยาวชน โดยผู้ปกครองให้การเอื้อเฟื้อใน เรื่องสถานที่ อบต.จัดสรรงบประมาณให้แก่กลุ่มเยาวชนกู้ยืมเพื่อลงทุน หน่วยงานรัฐให้การ สนับสนุนในเรื่องพันธุ์ปลา เป็นต้น ผลการวิจัยบ่งชี้ว่าการส่งเสริมศักยภาพของเยาวชนนั้น ต้อง ได้รับความร่วมมือร่วมใจจากทั้งชุมชน องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐ

สมใจ (2545) ได้ทำการวิจัย แนวทางการพัฒนาเครือข่ายเด็ก/เยาวชนมีองค์ประกอบ 4 ส่วน คือ กระบวนการพัฒนา กลไกการขับเคลื่อน ปัจจัย/เงื่อนไขในการพัฒนา และแนวทางการ ขับเคลื่อนต่อไป ดังนี้ 1) กระบวนการพัฒนา คือ มีการจัดเวทีหารือร่วมกับผู้นำทั้ง 8 หมู่บ้าน เด็ก องค์กรชุมชน กลุ่มอาชีพ กลุ่มแม่บ้าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ถึงแนวทางการพัฒนาร่วมกัน ตลอดจนต้องมึ การแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานที่ชัดเจน มีการวางเป้าหมาย แผนกิจกรรม ติดตามประเมินผลการ ทำงานร่วมกันเป็นระยะ ๆ โดยเชิญผู้รู้ภายใน/ภายนอกมาให้ข้อเสนอแนะการปรับปรุงการทำงาน อย่างต่อเนื่อง 2) กลไกการขับเคลื่อน ที่หนุนเสริมการทำงานของเด็กมี 2 ลักษณะ คือ องค์กรภายใน ชุมชนกับองค์กรภายนอกชุมชน โดยองค์กรภายในทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยง ที่ปรึกษา ให้ความรู้เพิ่มเติม

ให้มีการศึกษาดูงาน/แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ส่วนองค์กรภายนอกช่วยสนับสนุนกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การประสานงาน การบริหารจัดการกลุ่ม และงบประมาณ 3) ปัจจัย/เงื่อนไขของการพัฒนา คือ ทุนเดิมของแต่ละกลุ่มมีอยู่ ครูพี่เลี้ยงและพี่เลี้ยงที่มีจิตสาธารณะ ผู้นำชุมชนที่มีศักยภาพและมืองค์กร/หน่วยงานที่ช่วยสนับสนุนในชุมชน 4) แนวทางขับเคลื่อนต่อไป โรงเรียนบ้านน้ำพี้มิตรภาพที่ 214 จะเป็นแกนนำการขับเคลื่อนประสานงานระหว่างกลุ่มเด็ก/เยาวชน ชุมชน/องค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอก ในการที่จะสนับสนุนกลุ่มเด็ก/เยาวชน โดยจัดให้เป็นแผนการเรียน (หลักสูตร) หรือแผนกิจกรรมเสริมเป็นชมรม โดยมีคณะครู ชุมชน องค์กรชุมชน เป็นผู้ร่วมกำหนดแผน กับกลุ่มเด็กทุกชายาก เด็กปกติและเด็กที่สนใจทั้งภายใน/ภายนอกโรงเรียน ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาต่อไป คือ การวิจัยเกี่ยวกับรูปแบบการขยายผลการพัฒนาเครือข่ายเด็ก/เยาวชน และรูปแบบเครือข่ายขององค์กรในการพัฒนาเด็ก/เยาวชนเพื่อส่งเสริมให้กลุ่มเด็กได้เรียนรู้การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม

นิตยา (<http://www.vijai.org>, 2547) ได้ทำศึกษาพบว่า กระบวนการจัดการเรียนรู้นั้นควรเริ่มจากการประชุมวางแผนสร้างความตระหนัก ร่วมกันสืบค้นสิ่งที่ดี สิ่งที่ต้องพัฒนาโดยการวิเคราะห์ข้อมูลและชุมชนตามความเป็นจริง แล้วค้นหาแนวทางพัฒนาร่วมกันโดยการจัดเวที รวมทั้งมีการนำแนวทางนั้นไปปฏิบัติ และสรุปบทเรียนร่วมกันเพื่อปรับปรุงการดำเนินงานต่อไป ส่งผลให้เกิดหลักสูตรท้องถิ่น ทำให้ผู้รู้เข้ามาร่วมถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านอาชีพในการสอนของโรงเรียนซึ่งช่วยลดปัญหาการขาดแคลนครูในโรงเรียน เยาวชนเองก็ได้เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชุมชน รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เกิดความภาคภูมิใจ รักในท้องถิ่นตนเอง เกิดความผูกพันระหว่างผู้เรียนกับชุมชน สามารถสืบสานวิถีชีวิตท้องถิ่นได้ นอกจากนี้การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันอย่างต่อเนื่องระหว่างผู้เรียนกับผู้รู้ทำให้สามารถพัฒนาการสอนได้อย่างสอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการผลิตสื่อการเรียนการสอนร่วมกันกับคณะครูยังเป็นการประมวลความรู้ให้เป็นของท้องถิ่นที่สามารถใช้เป็นสถานที่สืบสานความรู้ให้แก่คนรุ่นหลังได้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม น่าจะมีการวิจัยหลักสูตรท้องถิ่นต่อไปเพื่อให้ได้หลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพ/ความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง

ศิวกร (2545) ทำวิจัยในโครงการกระบวนการเรียนรู้โดยใช้นิทานชุมชนเป็นสื่อกลาง ชุมชนบ้านหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ชุมชนบ้านหนองเต่าได้มีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มต่างๆ ตั้งแต่กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มครูชาวบ้าน กลุ่มเยาวชน และในแต่ละกลุ่มจะมีกิจกรรมที่ทำร่วมกันแตกต่างกันไป เช่น การดูแลจัดการป่า การพัฒนาหมู่บ้าน และการจัดการกองทุนต่างๆ ทั้งนี้

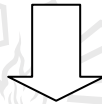
การร่วมสืบทอดความรู้เข้าสู่ระบบโรงเรียน ก็เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชุมชนบ้านหนองเต่าเล็งเห็นความสำคัญ เนื่องจาก ในปัจจุบันระบบโรงเรียนไม่สามารถตอบสนองความต้องการของชุมชนและไม่สามารถทำหน้าที่เป็นสถานศึกษาเพื่อชุมชนได้อย่างแท้จริง อีกทั้งองค์ความรู้และภูมิปัญญา รวมถึงระบบกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ดึงมาที่ชุมชน ได้สั่งสมไว้ก็เริ่มจะสูญหาย จากเหตุการณ์ดังกล่าว ทำให้ชุมชนเกิดความตระหนักและเริ่มเห็นคุณค่าองค์ความรู้และภูมิปัญญาใกล้ตัว ซึ่งนิทานพื้นบ้าน ถือเป็นรากฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนที่สำคัญอย่างหนึ่ง เพราะนิทานชุมชนเป็นสิ่งที่ปลูกฝังสำนึกความเป็นชุมชนและสิ่งเชื่อมความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้สูงอายุกับคนรุ่นหลังเยาวชนและผู้นำชุมชนหลายท่านเชื่อว่านิทานยังสามารถทำหน้าที่เพื่อสร้างคุณค่าต่อไปได้จึงเห็นควรที่จะต้องมีการศึกษาและจัดกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน โดยใช้นิทานชุมชนเป็นสื่อกลาง เพื่อพัฒนารากฐานองค์ความรู้และภูมิปัญญาชุมชนให้คงอยู่ต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

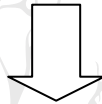
ปัจจัยภายในของกลุ่มเยาวชนและปัจจัยภายในหมู่บ้าน

เงื่อนไขและสถานการณ์

กระบวนการเรียนรู้
ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม

แนวทางการพัฒนา
กระบวนการเรียนรู้ด้านการเกษตร
ของกลุ่มเยาวชนบ้านสันคะยอม